

Л. Ю. Новікава

Навук. кір. – А. М. Чарнышова, канд. філал. навук

ПАРАЎНАЛЬНЫЯ КАНСТРУКЦЫІ Ў ТВОРЧАСЦІ С. ГРАХОЎСКАГА

Артыкул прысвечаны аналізу параўнальных канструкцый у праявітых і вершаваных творах С. Грахоўскага. Параўнальныя канструкцыі раскласіфікаваны паводле марфалагічнага спосабу выражэння суб'екта параўнання; сродкаў сувязі аб'екта і суб'екта і сінтаксічнай структуры. Выяўлены адметнасці дадзенага мастацкага прыёму ў сістэме вобразных сродкаў пісьменніка.

Параўнанне з'яўляецца надзвычайна прадуктыўным прыёмам стварэння мастацкага вобраза. Гэты мастацкі сродак выразнасці вызначаецца трапнасцю, змястоўнасцю, глыбінёй і ёмістасцю мастацкага абагульнення, а таму валодае вялікай сілай эмацыянальнага ўздзеяння. Параўнанне дапамагае зрабіць прадмет, з'яву, якія апісваюцца, дакладнымі, нагляднымі, жывапіснымі, а таксама глыбей характарызуе пачуцці лірычнага героя ў адносінах да прадмета. Як адзначае Л. В. Паплаўная, «параўнанне – стылістычны прыём супастаўлення двух прадметаў, у выніку якога адбываецца вобразная трансфармацыя аб'екта параўнання, абнаўляецца, узбагачаецца яго семантыка» [1, с. 111].

У лінгвістыцы параўнанне традыцыйна разглядаецца як адзін са сродкаў пазнання і ўспрымання рэчаіснасці, спосабаў характарыстыкі прадметаў і з'яў праз супастаўленне з іншымі, нечым падобнымі прадметамі і з'явамі жыцця. Як пісаў Цыцэрон, «параўнанне, як і метафару, можна параўнаць з адзеннем, якое спачатку вынайшлі з неабходнасці, а потым сталі асэнсоўваць як «акрасу» [2, с. 415].

У адрозненне ад іншых тропаў параўнанне мае суб'ект, г. зн. прадмет, які параўноўваецца, і аб'ект – тое, з чым параўноўваецца прадмет. Граматычна аформленае супастаўленне грунтуецца на вобразнай трансфармацыі паняцця, якое набывае ў адпаведнай маўленчай сітуацыі новае значэнне па прымеце асіміляцыі дзвюх сем [3, с. 24].

Лінгвісты па-рознаму ставяцца да параўнання: адны яго адносяць да тропаў, другія – да фігур. Супярэчнасць у класіфікацыі выклікана тым, што адны даследчыкі не бачаць у параўнанні змянення значэння слова, іншыя – лічаць, што ў параўнанні

адбываецца семантычнае прырашчэнне сэнсу слова і вобразнае параўнанне з'яўляецца семантычнай адзінкай. Аналіз лінгвістычных прац па дадзенай праблеме дае падставу сцвярджаць, што большасць даследчыкаў лічыць параўнанне тропам, таму што ў ім яўна выражаны механізм трапеізацыі [4, с. 337; 5, с. 24].

Да сённяшняга часу ў беларускай лінгвістыцы неадназначна разглядаецца сінтаксічная прырода параўнальных канструкцый. Гэту праблему, на нашу думку, правільна акрэсліла Т. П. Бандарэнка, якая лічыць, што «сінтаксічную прыроду параўнальных канструкцый неабходна разглядаць у комплексе семантычных, сінтаксічных і марфалагічных прымет, улічваючы дамінуючую ролю семантычнага фактару» [6, с. 179].

Такім чынам, параўнанне – складаная лексіка-семантычная і структурна-граматычная адзінка мовы. З'яўляючыся сродкам мастацкай выразнасці, яно служыць асновай для стварэння іншых тропай, у прыватнасці метафары. Адною з найважнейшых прыкмет удалага параўнання з'яўляецца элемент нечаканасці, навізны, вынаходлівасці. У сувязі з гэтым кожны аўтар у сэнсе выкарыстання і ўжывання параўнанняў вельмі індывідуальны [7, с. 491]. У сувязі з гэтым параўнанне займае адно з цэнтральных месцаў у сістэме моўных вобразных сродкаў мастацкага тэксту.

У творчасці Сяргея Грахоўскага параўнанне – адзін з самых распаўсюджаных тропай. Таму аналіз параўнанняў паводле тыпаў, месца і ролі ў мове пісьменніка дазваляе выявіць адметнасць гэтага мастацкага прыёму ў сістэме яго вобразных сродкаў, а таксама вызначыць індывідуальнасць стылю мастака і яго светаразуменне, паколькі параўнанне з'яўляецца, з аднаго боку, носьбітам інфармацыі, а з другога, дае магчымасць паведаміць аб уяўленнях паэта пра свет, у канкрэтна-пачуццёвай форме адлюстраваць рэчаіснасць пэўнага часу [8, с. 112]. У вершаваных і праяічных творах Сяргея Грахоўскага прадстаўлены розныя спосабы выражэння параўнанняў і ўвядзення іх у кантэкст.

Паводле спосабу марфалагічнага выражэння ў гэтых творах можна вылучыць параўнанні трох асноўных відаў: *субстантыўныя, аб'ектыўныя, вербальныя параўнанні*.

Субстантыўныя параўнанні вобразна характарызуюць чалавека і часткі яго цела; *жывых істот; аб'екты расліннага свету; прадметы, створаныя чалавекам; з'явы прыроды і адцягненыя паняцці* і паясняюць у сказе дзейнік, выражаны назоўнікам. Сродкам сувязі назоўнікавай асновы з аб'ектам параўнання з'яўляюцца злучнікі *як, што, нібы, быццам*: «яна ж [Аўдоця], *як* тая *парушынка*, згубілася ў гэтым вялікім свеце» [9, с. 364]; «Вільготны

снег, апошні снег, / Нібыта чыстыя старонкі» [5, с. 234]; «Лупатыя совы, як здані» [10, с. 336]; «Былі, як будні, святы» [11, с. 25]; «...куды распаўзліся людзі, як спуджаныя авечкі» [9, с. 400]; «як ірыска, дробачак мыла» [12, с. 124].

Ад'ектыўныя параўнанні адносяцца да прыметніка або дзеепрыметніка і даюць вобразнае тлумачэнне: **колеру і іх адценням** («Над ціхай Валачаеўкаю ранне, / Ружовае, як малады фазан» [10, с. 124]); **фізічным якасцям чалавека і яго частак цела** («...высокі, сухі, як жардзіна» [12, с. 251]; «Зарагатаў шырокім, як халыва, шчарбатым ротам» [9, с. 364]); **псіхічным і разумовым якасцям чалавека** («Дурная баба і цёмная, як бот» [9, с. 391]; «...бездапаможны, як малое дзіця» [12, с. 224]); **прасторавым і часавым якасцям** («Сваю любоў глыбокую, як мора, / Дзялю на ўсіх» [13, с. 11]); **прыметам дзеяння** («...сагнутыя, раскудлачаныя ветрам, як вароны ў навальніцу, доўга яшчэ дрыжэлi і туліліся адзін да аднаго [арыштанта]» [12, с. 171]).

Вербальныя параўнанні адносяцца да дзееслова і канкрэтызуюць: **фізічнае дзеянне** («Ён, як певень, падскокваў, замахваўся дрынам і адлятаў назад» [12, с. 194]); **перамяшчэнне ў прасторы** («І, як сляпы, у вечным змроку / Кудысьці вобмацкам іду» [11, с. 149]); **мову і думку** («...кажы ўсё, як на споведзі» [9, с. 382]; «...думкі круцяцца, як каляровая карусель» [12, с. 129]); **успрыняцце** («Яны [дзеці] склярознымі вачамі / Глядзяць, нібыта ведзьмакі» [10, с. 274]); **адносіны асобы да каго-, чаго-небудзь** («... апекаваў, як малое дзіця» [12, с. 131]); **стан чалавека** («І боль прайшоў, нібыта дождж у маі» [10, с. 149]); **стан прыроды** («...расцвіла зямля, як сад» [13, с. 69]); **змены прыметы ці стану** («...пальцы набухалі, як слівы» [12, с. 200]); **слыхавыя і зрокавыя асацыяцыі** («Завеі скавыталі, як шакалы» [13, с. 39]); **працэс** («Старанна Леся журавін / Шукае, быццам паратунку» [14, с. 175]).

У залежнасці ад сродкаў сувязі аб'екта і суб'екта параўнанні падзяляюцца на **злучнікавыя і бяззлучнікавыя**. Злучнікавыя параўнанні з'яўляюцца найбольш пашыранымі ў творах С. Грахоўскага і складаюць 87% ад усіх прааналізаваных параўнанняў.

Сярод злучнікавых параўнанняў найбольшая колькасць прадстаўлена са злучнікам **як** (78%). Такія параўнанні выяўляюць супастаўленне суб'екта і аб'екта на аснове сцвярджальнага характару іх падабенства.

Намнога менш зафіксавана параўнанняў са злучнікамі **нібы і быццам (бытта, нібыта)**. Гэтыя злучнікі ўжываюцца ў параўнальных зваротах і сказах пры дапушчальным параўнанні рэальнага і ўмоўна-ўяўнага характару.

Бязлучнікавыя параўнанні (складаюць 13% ад усіх прааналізаваных параўнанняў) у творах С. Грахоўскага прадстаўлены наступнымі групамі:

1) параўнанні ў форме творнага склону назоўнікаў («...сонца ў зіхоткім німбе пералівалася растопленным металам» [12, с. 128]);

2) параўнанні ў форме назоўнага склону («А я – пясчынка гэтае зямлі» [11, с. 186]; «Паэзія – шчасце, што цяжка прыкмеціць» [13, с. 97]);

3) лексічныя параўнанні (звязваюцца з суб'ектам параўнання пры дапамозе слоў *падобны, нагадваць*) («Слупок з бляшанаю дошчачкаю, падобны на крыж» [9, с. 362]; «...[камандзір] маленькі, глюгасты, падобны на грака» [12, с. 196]);

4) параўнанні ў форме параўнальнай ступені прыметніка або прыслоўя («Бо нашы сэрцы трывалей металу» [11, с. 78]; «І карацей твайёй сарочкі / Здалася чэрвеньская ноч» [11, с. 56]);

5) параўнанні, выражаныя назоўнікам з прыназоўнікам («...абоз... ператварыў дарогу ў ліпкі жуўжаль» [12, с. 133]).

Паводле характару сінтаксічнай будовы вылучаюцца:

1) **простыя параўнанні**, якія складаюцца з аднаго слова (як *секундамер, як сноп, як кудзелі, як чаўнок, як рэшата, як жаўток, як запалкі і інш.*);

2) **параўнанні-словазлучэнні** (як *непаўторны цуд, як чорныя кіпцюры, як жоўты ліст, як аглушаныя громам і інш.*);

3) **разгорнутыя**, выражаныя параўнальнымі даданымі сказамі (як *у горы сіраты сталеюць; Быцам з крылаў аблятае пер'е; Нібыта сюзор'і наўкол узышлі і інш.*).

Характэрна для пісьменніка і ўжыванне прыёму нагнятання, або **ампліфікацыі**, для ўзмацненага ўздзеяння на чытача ці слухача, для перадачы пачуццяў: «Прыходзь у бядзе неспадзявана, / Як хлеб, як соль, як вогнішча ўначы» [10, с. 361]; «Свяці вясёлкай, / Стань жывой ракою, / Надзеяю / І музаю маёй» [10, с. 160]; «Ты – мара і няздзейснены падман, / Няўлоўны прывід, выдуманы мною, / Як даўні, ненапісаны раман / З сюжэтам паміж праўдай і маюю» [11, с. 105].

Аналіз параўнальных словазлучэнняў у мове прааналізаваных вершаў і аповесцей Сяргея Грахоўскага дазваляе зрабіць вывад, што яны з'яўляюцца якасна значным, неад'емным элементам у структуры яго твораў. Параўнанні ў яго простыя, яскравыя, высокаэмацыянальныя. Кожны тып параўнання дапамагае паэту стварыць сваю сістэму тропажывання, якая адрознівае яго ад іншых мастакоў слова.

Спіс літаратуры

1 Паплаўная, Л. В. Параўнанне ў кантэксце паэтычных радкоў Пімена Панчанкі / Л. В. Паплаўная // Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины. – № 6 (21). – Гомель, 2003. – С. 110–116.

2 Малажай, Г. М. Параўнальныя канструкцыі / Г. М. Малажай // Беларуская мова: энцыкл.; пад рэд. А. Я. Міхневіча; рэдкал.: Б. І. Сачанка (гал. рэд.) і інш. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя, 1994. – С. 451.

3 Іўчанкаў, В. І. Тыпы параўнанняў у творах У. Караткевіча і іх структура / В. І. Іўчанкаў // Беларуская лінгвістыка. – 1987. – Вып. 32. – С. 24–30.

4 Розенталь, Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. – М.: Просвещение, 1985. – 399 с.

5 Старычонок, В. Д. Полісемія ў беларускай мове (на матэрыяле субстантываў) / В. Д. Старычонок. – Мінск: БДПУ, 1997. – 232 с.

6 Бандарэнка, Т. П. Параўнальныя канструкцыі / Т. П. Бандарэнка // Беларуская граматыка: у 2-х ч. Ч. 2. Сінтаксіс / АН БССР. Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа; рэд. М. В. Бірыла, П. П. Шуба. – Мінск: Навука і тэхніка, 1986. – 327 с.

7 Ефимов, А. И. Стилистика художественной речи / А. И. Ефимов. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1961. – 519 с.

8 Ляшчынская, В. А. Слова ў паэзіі Я. Купалы / В. А. Ляшчынская. – Мінск: Бел. навука, 2004. – 272 с.

9 Грахоўскі, С. А маці не спіць / С. Грахоўскі // Выбраныя творы: у 2 т. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1994. Т. 2: Крыжавы шлях: Аповесці. Аповяданні. – С. 358–420.

10 Грахоўскі, С. Выбраныя творы: у 2 т. / С. Грахоўскі; [аўт. прадмовы В. Вітка]. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1983. Т.1: Вершы 1929–1977. – 382 с.

11 Грахоўскі, С. Недапісаная кніга: Вершы / С. Грахоўскі. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1983. – 382 с.

12 Грахоўскі, С. Зона маўчання / С. Грахоўскі // Выбраныя творы; уклад., камент. Т. Грахоўскай, К. Цвіркі; прадм. Л. Савік. – Мінск: Кнігазбор, 2007. – С. 105–264.

13 Грахоўскі, С. Вершы / С. Грахоўскі // Выбраныя творы; уклад., камент. Т. Грахоўскай, К. Цвіркі; прадм. Л. Савік. – Мінск: Кнігазбор, 2007. – С. 19–99.

14 Грахоўскі, С. Выбраныя творы: у 2 т. / С. Грахоўскі. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1983. Т. 2. – 414 с.